

Motstand og motsvar.

Norske jøders stemmer i møte med nazismen

Lærerveiledning

Et undervisningsopplegg til videregående skole med fokus på norsk-jødisk motsvar og motstand i møte med nazismen og Holocaust. Opplegget er utviklet av undervisningsavdelingen ved Senter for studier av Holocaust og livssynsminoriteter i anledning av 80-årsmarkeringen av deportasjonene av jøder fra Norge til Auschwitz-Birkenau.

Kort info om opplegget

Undervisningsopplegget ønsker å gi innsikt i hvordan norske jøder reagerte og forholdt seg til nazistenes propaganda og politikk før, under og etter Holocaust. Opplegget tematiserer hvordan jøder uttrykte motstand mot antijødisk propaganda, diskriminering og forfølgelse. Elevene får mulighet til å reflektere over hvordan jøder var aktive aktører i en situasjon hvor gruppens handlingsrom ble stadig mer begrenset. Opplegget gir mulighet til å diskutere begrepene *motstand* og *motsvar* og drøfte hva ulike former for motstand kan innebære. Gjennom opplegget vil elevene både diskutere begreper, granske historiske kilder og utforske jødiske kunstneres liv og virke med hjelp av den digitale utstillingen *Avbrutte liv*.

Målgruppe

Undervisningsopplegget er spesielt tilrettelagt for tverrfaglig arbeid i norsk og historie og er utviklet som et fordypningsopplegg. Den primære målgruppen er dermed **VG3 historie og norsk** studiespesialiserende men egner seg også for **programfagene politikk og menneskerettigheter og historie og filosofi**. Det spesielle fokuset på jødiske reaksjoner i møte med nazismen forutsetter basiskunnskap om nazismens ideologi, andre verdenskrig og Holocaust i Europa og i Norge.

[Se oversikt over relevante kompetansemål her.](#)

Varighet og utstyr

Oppleggets varighet er ca. 2,5 timer ved bruk av alle trinn av undervisningsopplegget men det er mulighet for fleksibel tilpasning med tanke på tid og omfang. For å tilpasse dette til skolehverdagen kan det tenkes en tverrfaglig organisering ved å dele opplegget mellom historie- og norskfaget. Da kan oppleggets trinn 1-3 for eksempel gjennomføres i historietimen mens trinnene 4-5 følges opp i norsktimen. Det er også mulig å gjennomføre en forkortet versjon på ca. 1,5 timer ved å velge bort arbeidet med den digitale utstillingen. Kortversjonen vil også kreve at en må korte ned tiden på de resterende elementene. Til sist er det også mulig å velge færre kilde sett og biografier fra utstillingen. Se forslag på tidsinndeling for begge varianter nedenfor.

Opplegg 2,5 timer	
Trinn 1 Introduksjonsforedrag	20 min
Trinn 2 Begrepsøvelse «motstand/ motsvar»	20 min gruppediskusjon 10 min oppsummering i plenum
Trinn 3 Kildearbeid	30 min gruppearbeid 15 min oppsummering i plenum
Trinn 4 Utstillingsarbeid	30 min gruppearbeid
Trinn 5 Oppsummering	10 min oppsummeringsark i gruppe 15 min plenumssamtale
Opplegg 1,5 timer	
Trinn 1 Introduksjonsforedrag	15 min
Trinn 2 Begrepsøvelse «motstand/ motsvar»	15 min gruppediskusjon 10 min oppsummering i plenum
Trinn 3 Kildearbeid	25 min gruppearbeid 10 min oppsummering i plenum
Trinn 4 Oppsummering	5 min oppsummeringsark i gruppe 10 min plenumssamtale

Gjennomføring av opplegget krever følgende utstyr og materiell:

- presentasjonsverktøy til visning av foredrag
- elev-PC med internettilforbindelse for hver gruppe
- notatblokk og skrivesaker for hver gruppe
- utskrift av kilde sett og oppgaveark til utstillingsarbeid og oppsummering

Undervisningsform og læringsmål

Elevaktivitet og mulighet til utforsking, dialog og refleksjon står sentralt i dette undervisningsopplegget. Bortsett fra introduksjonen skal elevene arbeide i små arbeidsgrupper og delta aktivt i samtale og diskusjon. Gjennom opplegget øves elevene i kritisk tenkning, tolkning og historiebevissthet. Begrepsøvelsen åpner for refleksjon over begrepsbruk og trener evner i dialog og argumentasjon. Arbeidet med historiske kilder øver elevene i kildekritikk og i å tolke og plassere kilder i en historisk kontekst. Arbeidet i den digitale utstillingen *Avbrutte liv* trener elevene i å tolke og plassere lyriske tekster i en kulturhistorisk sammenheng.

Sentrale læringsmål for opplegget er:

- utvikle en dypere forståelse for hvordan norske jøder manøvrerte i forkant av og under Holocaust og hvordan jøder var aktive aktører i møte med nazismens ideologi og politikk
- gi innsikt i at Holocaust ikke skjedde plutselig, men at det var en skrittvis prosess hvor aktørenes handlingsrom ble stadig mer begrenset
- drøfting av begrepene *motstand* og *motsvar* og forståelse for at begge fenomenene kan forekomme i mange ulike former og kontekster

Gjennomføring av undervisningsopplegget

Trinn 1: Introduksjonsforedrag

Målet med innledende foredrag er å gi elevene konteksten de trenger for å kunne arbeide med oppgavene etterpå. Foredraget skal på den ene siden gi en oversikt over den historiske utviklingen og rammebetingelsene som påvirket aktørene som kommer frem i kildematerialet og den digitale utstillingen. På den andre siden skal foredraget introdusere oppleggets hovedtema – jødisk motsvar og motstand i møte med nazismen – og modellere noen eksempler av slike ytringer og handlinger som elevene kan ta med seg inn i neste økt med begrepsøvelsen.

HL-senteret har laget et forslag til hvilke elementer foredraget bør inneholde. Se neste side.

Antijødiske holdninger og tiltak i Nazi-Tyskland og Norge før andre verdenskrig

- Radikaliseringen av den antijødiske politikken i Tyskland etter 1933, med Nürnberglovene fra 1935 og novemberpogromen 9. november 1938 som eksempel
- Antijødiske holdninger i norske medier gjennom karikaturer og skepsis til jødiske migranter
- Norske myndigheters skepsis til å ta imot jødiske flyktninger til Norge fra Østerrike og Tsjekkoslovakia etter tysk invasjon
- Nansenhjelpen og Jødisk hjelpeforening er sivile organisasjoner som tar imot jødiske flyktninger, både barn og voksne

Norge okkupert av Nazi-Tyskland

- Okkupasjon, men nazismen ikke ny i Norge
- Nasjonal samling et norsk nasjonalsosialistisk parti med Quisling i ledelsen
- NS går etter hvert i samarbeid med okkupasjonsstyrkene.

Aksjoner mot jøder i Norge fra 1942

- Inndragelse av radio i jødiske hjem, aksjoner mot jødiske forretninger, arrestasjon av jødiske enkeltpersoner
- 22. januar: Jøder får beskjed om å melde seg til nærmeste politimyndighet for å få bokstaven J stemplet i legitimasjonskortene sine.
- 6. februar: Spørreskjema for jøder i Norge sendes ut.
- 12 mars: Paragraf §2 gjeninnføres.
- 6. og 7. og 26 oktober: Jødiske menn arresteres i Trondheim og Oslo.
- 26. november: Jødiske kvinner og barn arresteres over hele landet.
- 26. november: Jøder i Oslo og på Østlandsområdet blir deportert ut av landet med skipet Donau. 1. desember ankommer de Auschwitz.
- 25. februar 1943: Jøder fra Trondheim og andre deler av landet blir deportert ut av landet med skipet *Gotenland*. 3. mars ankommer de Auschwitz.

Motstand og motsvar

Her kan ulike eksempler nevnes for å gi elevene eksempler på ulike former av motstand.

- Aktivistene i gruppen Oneg Shabbat, som ble etablert i Warszawa-gettoen under andre verdenskrig. For mer informasjon og bilder, se:
[“Let The World Read And Know” The Oneg Shabbat Archives | Yad Vashem](#)
[The Oneg Shabbat Archive | Holocaust Encyclopedia \(ushmm.org\)](#)
- De symbolske motstandshandlingene som vanlige sivile nordmenn utførte under krigen. Typiske eksempler er å bære røde toppluer eller binders. Dette var måter å markere motstand mot okkupasjonsmakten og NS på. For mer informasjon og bilder, se: Motstandskampen i Norge – Store norske leksikon (snl.no)

Trinn 2: Begrepsøvelse *motstand/motsvar*

Med hjelp av en [dialogduk](#) skal elevene diskutere og drøfte begrepene *motstand* og *motsvar* som vil være sentrale i arbeid med de historiske kildene og kunstnerne i utstillingen etterpå. Diskusjon i små grupper kan bidra til å etablere en felles forståelse på hva som legges i begrepene ved at elevene tenker ut og diskuterer ulike eksempler.

Elevøvelsen foregår slik:

- Elevene deles inn i grupper.
- Først skal hver enkelt elev i gruppa notere ned på en lapp to eksempler på hva *motstand/motsvar* kan være.
- Deretter skal hver elev lese opp sine eksempler for resten av gruppa.
- Så skal elevene på gruppa diskutere om de ulike eksemplene er *motstand* eller *motsvar*, begge deler eller ingen av delene.
- Til slutt skal elevene formulere en felles definisjon både av hva *motstand* og hva *motsvar* er og eksemplifisere begge deler. Elevene skriver definisjonen ned på dialogduken (lastes ned sammen med kildesettene).

Trinn 3: Gruppearbeid med [kildepakke](#)

I denne delen av opplegget analyserer elevene ulike [historiske primærkilder](#) kritisk og drøfter hvorvidt eksemplene kan kategoriseres som jødisk *motsvar* eller *motstand* mot nazismen om dens politikk. Funn fra gruppearbeidet oppsummeres avslutningsvis i plenum.

Arbeidet med kildene foregår slik: Elevene deles i seks grupper og hver gruppe får tildelt ett kildesett. Elevene får også delt ut en [tidslinje](#) som de kan bruke som hjelpemiddel i arbeidet med kildene. Kildesettene inneholder originalkilden, en transkribering av hele eller utdraget fra kilden samt en boks med kort bakgrunnsinformasjon. Det er anbefalt at elevene leser informasjonen om og innholdet i kildene høyt og i fellesskap før de svarer på spørsmålene som er ført opp i kildesettet. Elevene skal også skrive notater på notatblokk mens de arbeider med kildene. Når gruppene har jobbet seg gjennom kildene og spørsmålene oppsummeres kildearbeidet i en plenumssamtale hvor hver gruppe redegjør kort for funnene og konklusjonene fra deres kildesett.

Trinn 4: Gruppearbeid med digital utstilling *Avbrutte liv*

I denne delen av opplegget utforsker elevene den digitale og internasjonale utstillingen *Avbrutte liv* som presenterer jødiske kunstnere som ble fengslet og drept under andre verdenskrig. I utstillingen kan man lese deres biografi, og man kan også bli kjent med noen av deres verker.

Utstillingsarbeidet legges opp slik: HL-senteret har valgt ut tre kunstnere som har skrevet lyriske tekster som kan oppfattes som uttrykk for motstand eller motsvar til nazismen, jødeforfølgelsene og tilintetgjørelsesprosessen. Elevene skal arbeide med kunstnerne og de lyriske tekstene i de samme smågrupper som ble delt inn under økten med primærkildene. Dersom klassen deles i seks grupper, kan to av gruppene arbeide med samme kunstner. Det vil gi mulighet til at gruppene kan supplere hverandre under oppsummeringen. HL-senteret har laget [oppgaveark](#) for alle tre utvalgte kunstnere som elevene kan jobbe med i denne økten. Oppsummeringen av utstillingsarbeidet er lagt til siste trinn av opplegget.

Trinn 5: Oppsummering

I siste delen av opplegget skal elevene få mulighet til å oppsummere dagens arbeid gjennom en plenumssamtale. Samtalen har som mål at elevene kan dele funn og refleksjoner fra begrepsøvelsen, kilde- og utstillingsarbeidet og sette disse i en sammenheng. Til forberedelse fyller hver arbeidsgruppe ut et [oppsummeringsark](#) med følgende spørsmål som vil bli tatt opp under plenumssamtalen:

- Hvorvidt og hvordan er de historiske kildene dere arbeidet med, påvirket av handlings- og ytringsrommet som fantes i den perioden kilden ble skapt?
- Hvorvidt og hvordan er de lyriske tekstene dere arbeidet med i den digitale utstillingen et svar på den historiske situasjonen de ble til i?
- Har deres forståelse av begrepene «motstand» og «motsvar» endret seg etter arbeidet med kildene og utstillingen?

Materiale til nedlasting

For at undervisningsopplegget kan tas i bruk så enkelt som mulig tilbyr HL-senteret følgende ressurser og materialer til nedlasting og utskrift. Disse kan også lastes ned fra senterets nettsider.

- [Dialogduk til begrepsøvelse](#)
- [Kildepakke til gruppearbeid](#)
- [Oppgaver til digital utstilling](#)
- [Oppsummeringsark](#)
- [Tidslinje](#)